

ДР НАДЕЖДА ЈОВАНОВИЋ

ПРОПАО ПОКУШАЈ „ПРИВАТНЕ ИНИЦИЈАТИВЕ“ НА СУЗБИЈАЊУ КОМУНИСТИЧКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ

После VII конгреса Комунистичке интернационале органи власти у Краљевини Југославији суочили су се са широко развијеном акцијом Комунистичке партије на пољу њеног продирања у легалне организације и друштва не само радничке класе него и многобројних културно-просветних, спортских, националних и друштвених организација. У складу са новим стратегијским захтевима времена у одлукама овог конгреса Коминтерне и условима у којима се развијала делатност КПЈ, она је тежила томе да изађе из дубоке илегалности, привуче масе на позиције народнофронтовске антифашистичке и противрежиске политике и да све прогресивне снаге друштва усмери на стварање Народног фронта слободе, јачајући борбу против режима и супротстављајући се продору фашистичке идеологије и деловању фашистичких и профашистичких организација. КПЈ је окупљала све прогресивне снаге на борбу против увлачења Југославије у орбиту фашистичких агресивних држава, пре свега, Немачке и Италије, и за одбрану мира и слободе. Режим се озбиљно забринуо због све ширег деловања комуниста и прихватања комунистичке и марксистичке идеологије од стране универзитетске и средњошколске омладине и интелигенције, осетивши се угрожен због све веће активности и пропаганде КПЈ.

Главно средство у сузбијању деловања КПЈ и њене пропаганде су били полицијско терористички методи (хапшења припадника и симпатизера КПЈ и синдикалних активиста, организовање судских просеца у Државном суду за заштиту државе, забрана растурања комунистичке, па и опозиционе, штампе и пропагандног материјала, отпуштања из службе „сумњивих“ и „комунизму наклоњених“, просветних радника и чиновника и њихов изгон у удаљена места или у места рођења, где су били под сталном присмотром полиције итд.).

У борби против продора марксистичких и комунистичких идеја ти полицијски методи нису давали жељених резултата, јер су ове идеје све дубље продирале у масе, постајале све привлачније за демократски оријентисану интелигенцију, одговарајући расположењу тих маса и нудећи излаз из тешких економских, социјалних и националних прилика у којима се налазила земља средином тридесетих година. Услед тога, после VII конгреса Коминтерне и упознавања с његовим одлукама, органи власти су од друге половине 1935. године озбиљно размишљале о разради мера ради сузбијања комунистичке идеологије, квалификујући је често као марксистичку. За режим у Југославији одлуке овог Конгреса Комунистичке интернационале и њихово спровођење од стране КПЈ значили су подривање тадашњег државног поретка ради при-

премања револуције, што није било за потцењивање. Зато су се органи власти постарали да разраде нове методе у борби против КПЈ и њеног идејног утицаја, привлачећи за реализацију својих циљева интелигенцију и представљајући акцију као „приватну иницијативу“ оних друштвених слојева који се супротстављају продору комунистичких идеја и пружају подршку органима власти у борби против КПЈ. У том смислу су подржавани профашистички и отворени фашистички покрети, наравно без јавног експонирања у тој подршци, као што су „Похор“, Љотићев „Збор“, Хођерини „борбаши“, Југословенски антимарксистички комитет, ОРНАС и други, није забрањивана штампа тих организација, подстицана је њихова непосредна улога у борби против КПЈ, напредног студентског покрета, радничких штрајкова итд. Утицај тих организација био је незнатан у масама, мада су биле веома гласне у својој штампи и на различитим зборовима, као и приликом предизборних акција; њихова неприкривена пропаганда фашистичких идеја и антикомунизма, изазивала је јак отпор не само припадника револуционарног радничког покрета већ и прогресивних јавних радника и интелигенција. Услед тог отпора пропаганди фашизма и антикомунизма, власти су своју антикомунистичку идеолошку кампању покушале да прикажу као „приватну иницијативу“ у целој земљи током 1936—1938. године. Иза те „приватне иницијативе“ су стајали Министарски савет и његов Централни пресбиро, Министарство унутрашњих послова и Југословенски антимарксистички комитет, чврсто повезан с међународним антикомунистичким центром у Женеви, тзв. Међународном антикомунистичком антантом.¹ Међународна антикомунистичка антанта (Е.И.А.), позната као „Лига Обер“, по имену њеног оснивача Едуарда Обера, била је основана 1924. године. У њеном саставу се налазио и тзв. Стаљински биро, који је прикупљао податке о пропаганди Коминтерне, окупљао је антикомунисте, стварао националне центре у борби против комунизма, одржавао везе с антикомунистичким централама у разним земљама. Сваке године се састајао Међународни савет ове Антанте, и на тим састанцима представници националних центара подносили су извештаје и договарали се о формама антикомунистичке борбе и плановима за даљу делатност; међу њима су најважнији били: сузбијање бољшевичке пропаганде, непризнавање Совјетског Савеза, настојање да се прекину већ успостављени дипломатски односи са СССР-ом, стварање савеза држава за борбу против комунизма и бољшевизма, уништење Комунистичке интернационале и организовање борбе за ликвидацију совјетског система у Русији. Антанта је издавала многобројну литературу у којој су критиковани Савјетски Савез, Коминтерна, деловање комунистичких партија.

Међународна антикомунистичка антанта, која се називала још и Међународна антана за борбу против Треће интернационале, издавала је и свој Билтен.² У Југославији био је представник ове Антанте др Петар Сергијевски, иначе специјалиста за унутрашње болести.

Према замисли Министарства унутрашњих послова идеолошка антикомунистичка акција требала је да обухвати широке кругове антимарксистичке интелигенције, свештенство и чиновништво верно режиму. Током друге половине 1935. године у Министарству унутрашњих послова разрађена је идеја о формирању посебних бановинских и сресних комитета, чију би делатност усмеравало ово министарство, и то преко бановинских управа и полицијских органа у срезовима. Пропагандни материјал за ову акцију достављао би Антимарксистички комитет. Та

идеја се појавила убрзо после VII конгреса Коминтерне. Новембра 1935. године Министарство унутрашњих послова упутило је распис бановинским управама обавештавајући их о раду овог конгреса и учешћу на њему двојице представника КПЈ — Благоја Паровића и Милана Горкића. У распису је дат и скраћени текст Паровићевог реферата на Конгресу. Давши оцену новог курса међународног комунистичког покрета, министарство је захтевало да подручни органи енергично стану на пут утицају одлука VII конгреса Коминтерне у Југославији. Апеловало се на „сарадњу добронамерних грађана и организација“ и на све оне који би могли „корисно“ да послуже у „друштвеној акцији одбране од комунизма“.² Од почетка 1936. године у многобројним расписима и директивама Министарства унутрашњих послова стално се упозоравало на „разорно“ деловање комуниста, на напоре КПЈ да легализују своју делатност, створи Народни фронт слободе, продре у легална удружења и организације и да на линији Народног фронта привуче и грађанску политичку опозицију (дописи бановинским управама од 29. априла, 6, 9. и 12. маја, 17. јуна, 1. септембра 1936. године и други).³

У пролеће 1936. године, уз знање полиције и органа власти, у Београду је био основан Југословенски антимакистички комитет, његов први председник био је сенатор Милан Поповић.⁴ Комитет је издавао и ширио антисовјетску и антикомунистичку литературу и уопште, у плановима режима у вези с „приватном иницијативом“ за борбу против комунизма, имао је запажену улогу. Назив „приватна иницијатива“ сусрећемо први пут у допису Министарства унутрашњих послова бановинским управама 12. априла 1936. године. У документу је између осталог, писало и следеће: „Више не помажу само полицијске репресивне мере и егземпларне казне већ је потребно увући и приватну иницијативу у борбу против комунизма, односно апелирати на грађанство и хумана друштва у прогоњењу ове комунистичке заразе“. Сем тога, указивало се на потребу да се за ту идеју „загреју“ позната лица, као што су: професори, свештеници, учитељи, новинари, да се одржавају предавања о комунизму, о његовој штетности и начину борбе против њега.⁵

У анцију за сузбијање комунистичке идеологије активно је био укључен Централни пресбирио Министарског савета, који је радио у координацији с Југословенским антимакистичким комитетом. Тако је, у извештају шефа тог Пресбиреоа др Косте Лукића о раду за 1936. годину, поднетом Министарском савету, посебан одељак био посвећен активности на сузбијању комунистичке пропаганде. Из тог извештаја сазнајемо да је Централни пресбирио „у пуној сагласности“ с Министарством унутрашњих послова формирао посебну службу, чији је задатак да „води најживљу анцију против комунистичке пропаганде, као и да организује антикомунистичку пропаганду“ у Југославији, да омогућава излагање посебног билтена групе руских емиграната, чланова Женевског антикомунистичког међународног центра.⁶ Ради отклањања слабости у антикомунистичкој идеолошкој борби и јачања позиција и ширења деловања Југословенског антимакистичког комитета,⁷ шеф Централног пресбиреоа предлагао је за 1937. годину и конкретан план рада. У том плану су предвиђене следеће мере: 1. организовање народних универзитета и читаоница по бановинама; контрола њиховог рада и обезбеђење утицаја на избор чланова управа, набавку књига и др.; 2. стављање „под директну контролу“, али „на поверљив и ди-

ректан начин“, позоришта, делегирање реферата у савете за избор репертоара; 3. повећање контроле филма; 4. покретање борбеног политичког листа који би био уперен „против свих ултралевичарских тенденција“, заступао „идеологију еволуције и стварање јаче и моћније Југославије“, и призивао у негативном светлу совјетски режим; издавање „једног идеолошког часописа чија би сврха била да скупи интелигенцију, нарочито универзитетску омладину и ђаци виших разреда гимназије, на једном националном, демократском програму“, а против „диктатуре фашизма и комунизма“.⁸ Да би се спровеле конкретне организационе мере за усмеравање антикомунистичке идеолошке кампање на целом подручју земље, децембра 1936. године влада је формирала посебан Саветодавни одбор са задатком да буде „помоћни и извршни орган“ Министарског савета, на челу с управником града Београда. У овај одбор су били укључени начелник Одељења државне заштите Министарства унутрашњих послова и неколицина министара. Циљ одбора био је борба против комунизма и „свих осталих дефетистичких акција и струја“, израда плана за „акцију на свим подручјима јавног живота“ и старање за њихово остварење.⁹ Крајем 1936. године почело је непосредно остварење идеје „приватне иницијативе“, пре свега формирањем бановинских, средњих и градских одбора. У Министарству унутрашњих послова били су разрађени циљеви и организационе форме рада тих одбора, што потврђује закључак да су целу акцију водили полиција и органи власти. О томе постоји и директан доказ — допис Министарства унутрашњих послова бановинским управама од 1. јануара 1937. године. У допису, који је имао директиван карактер, захтевало се од бановинских власти да покрену „приватну иницијативу“ у борби против комунизма. У документу су разрађени циљеви широке антикомунистичке идејне акције, која би била представљена као иницијатива јавних радника и интелектуалаца. Документ почиње констатацијом да је „комунистичка разорна акција, која својим анархистичким и асоцијалним тенденцијама угрожава темеље данашњег друштвеног покрета, примила је у најновијој фази облик стратешки и плански разрађеног борбеног деловања, управљеног на све сфере и сва подручја грађанског друштва“, да комунисти раде „у правцу стварања грађанске револуције и насилног обарања економског поретка као својој основној линији“, а да „разорна комунистичка пропаганда“, мада се у одређеном моменту, и због тактике, прикрива формама „пролазних компромиса са политичким елементима грађанског друштва“, има за циљ обарање капиталистичког поретка и успостављање диктатуре пролетаријата. Даље се констатује да комунисти примењују нову тактику увлачења у постојеће легалне организације друштва и установе „да би се под маском и заштитом легалности проводила скривена пропаганда револуционарних идеја“. Указује се на то да се ова нова тактика „у духу акционих директива VII конгреса Коминтерне“ спроводи ради „борбене офанзиве“ на постојећи социјални и правни поредак и револуционисања широким народних маса. Да би се парирало деловању КПЈ, које представља „озбиљну и акутну опасност“, и да би се друштво одбранило „од разорног марксистичког удара“, наређено је да се у бановинама формирају антимарксистичке организације као „реакција интернационалном марксистичком деловању“. У тим организацијама, према мишљењу полиције, требало би окупити „све конструктивне и здраве елементе постојећег друштва“, који би „на супрот идејама комунистичког интернационала“ истицали „идеју

нације, домовине и народних традиција“ и стално критиковали и разголићавали комунистичку идеологију као „деструктивну анархистичку револуционарну утопију“. Признаје се да се антимарксистичко деловање у Југославији своди на „превентивни или репресивни рад органа државне власти, без ма какве помоћи приватне иницијативе и акције“, услед чега је и потребно, да би се то стање изменило, ангажовање „свих добронамерних и конструктивних друштвених слојева, који би у облику колективне акције широких размера повели одлучну и енергичну антимарксистичку борбу“. Та борба је замишљена као „плански и програмски јединствена за читаву државу, а организационо би се морала водити путем антимарксистичких комитета појединих места“, који би били у „непосредној вези са органима месних државних власти“. У седиштима бановинских управа комитети би представљали „акционе централе“, које би писменим и усменим контактима с месним комитетима уједињавале целокупну антимарксистичку акцију на свом подручју. Ти бановински комитети израдили би „јединствени систем и програм рада за читаву бановину, чије би основне смернице и принципи у главном важили и за деловање антимарксистичких комитета појединих места“. Месни антимарксистички комитети били би формирано у оним местима где „се осећа јака потреба за једну организовану антимарксистичку акцију“. Посебно се потцртавала потреба „што већег јединства и што тешње колаборације између централног и локалних комитета“, сходно специфичним приликама појединог места, а наглашавана је потреба подешавања тактике „према тактици и облицима рада негативног комунистичког елемента, који према датим моментима мења с времена на време своју разорну стратегију“. Бановинске власти су обавештаване да је „у изгледу стварање јединственог централног антимарксистичког комитета за подручје читаве државе“, који би израдио јединствен радни план за комитете у земљи. До формирања тог централног комитета бановински комитети би самостално водили акцију, која треба да буде јавна, а радни програм мора да се сведе на идејну антимарксистичку акцију путем предавања, штампе, литературе, филмова, различитих приредаба итд. Препоручивало се да у саставу бановинских комитета буду представници појединих патриотских, хуманих, спортских и културних друштава, истакнути национални радници, представници свештенства, „без обзира на веру“, наставници основних и средњих школа и други. Задатак бановинских и месних комитета био је да буду „не само активни борци против хуманизма, већ и помагачи и инструментори у свим правцима и на сваном подручју антикомунистичке делатности, ма са које стране долазила“, да „упозоравају на подручју јавног социјалног живота све установе, друштва и организације на опасност прикривеног увлачења комуниста у редове њиховог чланства, на сваки нови метод и нову тактику комунистичке борбене делатности“. Ови комитети су дефинисани као „иницијатори, вође и представници на подручју сузбијања комунизма у дотичној бановини“, подржавани свесрдно од стране органа власти и у „најтешњој акционој вези“ с њима. Привлачи пажњу упозорење да се „цео рад органа власти, како код стварања самих комитета, тако и у даљој сарадњи с њима, мора водити на најдискретнији начин, како би целокупно ово деловање одавало спонтану приватну акцију и иницијативу“, да се не би могло пребацити „да је ова акција дело полиције“. Министарство унутрашњих послова сматрало је да на овакав начин организована антикомунистичка акција широм земље пружа „несумњи-

ву гаранцију за темељито и сигурно неутралисање комунистичке пропаганде“, пошто би се водила упоредо с радом државних органа. У документу, поред основних смерница покретања „приватне иницијативе“ на сузбијању комунистичке пропаганде и идеологије, не налазимо детаљна упутства организационе природе ни агитациони програм за комитете, јер је Министарство сматрало да је у тој фази немогуће дати „јединствена правила за целу земљу“, већ да се комитети прилагођавају посебним приликама сваког подручја. На крају документа се захтевало да се „на подручју сваке поједине бановине приступи што хитније на покретању приватне иницијативе у борби против разорног комунистичког елемента, а у оквиру напред изнетих основних директива и инструкција“, и да бановине доставе том министарству извештај „на који начин и са каквим је успехом и резултатом проведено организовање приватне акције у правцу сузбијања марксизма, као и имена лица која сачињавају бановински комитет“.¹⁰

Пошто су бановинске управе добиле ово наређење Министарства унутрашњих послова, приступило се првих месеци 1937. године остваривању идеје о формирању „приватне иницијативе“ у форми бановинских и средњих комитета. У недостатку документације која би омогућила праћење акције на целој југословенској територији, истраживања се ограничавају на територију дела Дринске бановине, и то западног дела Србије у њеном саставу, на коме су власти биле доста агилне у извршавању директива Министарства унутрашњих послова. Документа Дринске бановине пружају могућност да се упознамо бар делимично и на једном географски омеђеном простору са предузетим мерама за реализацију владине идеје да се спроведе, организује и усмери „приватна иницијатива“ у борби против комунистичке и марксистичке идеологије, и с резултатима тих мера.

На основу расписа Министарства унутрашњих послова од 1. јануара 1937. године, начелник Управног одељења Краљевске банске управе Дринске бановине, по наредби бана, 18. јануара 1937. године послао је свим средњим начелницима и полицијским испоставама бановине распис тог министарства о потреби формирања бановинског и средњих комитета за сузбијање комунизма. Препоручивало се да власти „што хитније“ приступе „покретању приватне иницијативе у борби против комунистичких акција и комунистичких елемената“, формирању средњих комитета као „антимарксистичких централа“ од представника „тамошњих учитеља и свештеника, јавних радника и представника тамошњих патриотских и витешких организација“, припремивши претходно терен за њихово формирање. Посебно је било наглашено да се власти постарају „да се образовање комитета изврши дискретно, као да је иницијатива потенла од приватних личности и установа“.¹¹ Током јануара-фебруара 1937. године почело је организовање комитета на читавој територији Дринске бановине, а сасвим је вероватно да је тако било и на територијама других бановина. Већ је 25. јануара начелство подгорског среза обавестило Краљевску банску управу у Сарајеву да је на основу наређења те управе од 18. јануара, „предузета иницијатива за образовање једног антикомунистичког комитета за срез Подгорски“ са седиштем у Ваљевској Наменици. За тај комитет је било предложено једанаест чланова, од којих су десет били учитељи, и то из Каменице, Буковице, Олађеновца, Осечине, Осладића, Лопатње, Причевића и Дружевића. Из дописа се види да је то био предлог начелства које се побринуло да у комитету буду заступљени представ-

ници свих општина, с тим да сем др Данила Пашквана из Осечине, остали буду просветни радници. Срески начелник је саопштио да још није формиран комитет, али да ће се наведена лица „једнога дана састати и на дискретан начин међу собом конституисати“, да је с њима већ разговарао и добио њихову сагласност да буду чланови антикомунистичког комитета.¹²

У златиборском срезу акција се спроводила преко свештеника и учитеља. У Чајетини је био формиран Срески комитет чији су чланови били свештеник Маринко Дудић, учитељ Милош Мутавцић и начелник Соколског друштва Милић Чалић. Обавештавајући о томе банску управу срески начелник је 4. фебруара писао да на територији среза „за сада нема комуниста нити се ма каква акција истих појављује“, напомињући да образовање комитета „за сада је тако рећи непотребно, јер његов рад не би био на што нарочито да се упуту, пошто не би могао да ради ни на штампи, предавању, литератури и филму и томе слично“, тано да је овај формиран без обзира на то што не постоји комунистичке акције. У осталим општинама акција се води „преко поузданих учитеља и свештеника“.¹³

Према допису начелника азбуковачког среза банској управи од 9. фебруара, на формирању одбора је било ангажовано Соколско друштво у Љубовији, које је на састанку 8. фебруара, на предлог свог старешине изабрало антикомунистички комитет. У његовом саставу су били председник одбора Друштва црвеног крста Тихослав Новачевић, као председник тога комитета, шеф пореске управе и подстарешина Соколског друштва Никола Марковић, као потпредседник комитета, један обућар и секретар Друштва црвеног крста, један трговац и члан управе Сокола, управитељ школе, учитељ и члан Просветног одбора Сокола, председник општине Љубинко Јоковић.¹⁴

У поцерском срезу на почетку је био формиран акциони одбор за стварање месног комитета у Шапцу. У њега су ушли: др Максим Савић, свештеник, др Љуба Бараћ, лекар, Илија Поповић, директор банке, др Драгомир Туфеџић, адвокат и старешина Соколског друштва, банкарски чиновник Димитрије Петровић и трговац Јован Петровић. Према допису среског начелника, „биле су предузете потребне предрадње у циљу проширења на све друштвене слојеве“. Одмах после формирања комитета у Шапцу полиција је похапсила комунисте, па су чланови одбора решили, док се не оконча полицијски поступак, „да им се не би приговорило да овај стварају сада по налогу власти“, да би требало „са радом проширења“ тог одбора „застати“, јављао је срески начелник у свом допису банској власти 11. фебруара 1937. године.¹⁵

У љубићком срезу антикомунистички комитет је био формиран на тајној конференцији код среског начелника, на којој су учествовале 24 особе. Од тог броја у срески комитет је било одређено 21 лице, међу њима учитељи (из Ражаца, Миоковца, Љубића, Ракове, Прислоннице, Коколића, Станчића, Трпче, Вујетинца, Мргојеваца, Бреснице и Горње Горевнице), свештеници (из миоковачке цркве, старешина манастира Вујнопрота из Мојсиње, протојереј из Чачна), шеф жандамеријске станице у Пријевору Роберт Макс и санитетски референт из Мргојеваца.¹⁶

Највећу активност показао је срески начелник у трнавском срезу. Према његовом извештају банској управи од 18. фебруара 1937. године, он је лично покренуо „приватну иницијативу у борби против

комунизма на територији среза Трнавског“ и основао осам општинских, један градски и један срески комитет. Срески комитет је имао 16 чланова међу којима су тројица били учитељи из Јездине, Заблаће и Кучулице, затим школски надзорник из Чачка, управитељ основне школе у граду; четири свештеника (из Чачка, Тржаве, Ласца и Жежевице), један сељак из села Риђага, чиновник из Чачка Милован Милутиновић, 4 председника општине (трнавске Марко Томић, жежевичке Марко Рајић, горичанске Радоје Стефановић и лазачке Живојин Радојчић) и др. Градски комитет Чачка имао је шест чланова, од којих су четири била учитељи, један вероучитељ и један чиновник.

Највећи од општинских комитета је био трнавски са 13 чланова. Само у том комитету већину су чинили сељаци — девет чланова из села Трнава и Виљуше, два учитеља из Тржаве, свештеник из истог места и председник Трнавске општине Марко Томић.

У осталим општинским комитетима било је од три до осам чланова. Тако су у заблаћкој општини међу члановима антикомунистичког одбора била три сељака и учитеља из Заблаће, Вапе и Балуге, у жежевичкој општини од 4 члана један је био председник општине Марко Рајић, један свештеник и један сељак из Бањице.

У слатинској општини од 8 чланова одбора који су живели у Слатини, била су два учитеља, два сељака, један кафеџија и три чиновника општине (председник Тодор Весовић, деловођа Милорад Перуничкић и благајник Властимир Мелајац). У паковраћкој општини од 5 чланова један је био председник општине Божићар Ранетић, затим свештеник из Паковраће Стеван Мијушковић, један сељак из Риђаге и два учитеља (из Парменца и Паковраће).

У три остале општине (горичанској, лазачкој и јездинској) у сваком одбору су била по три члана (у горичанској председник општине Радоје Стефановић, учитељ и деловођа општине; у лазачкој председник општине Живојин Радојчић, учитељ и свештеник из Ласца; у јездинској општини два учитеља (из Јездине и Лознице) и председник општине Адам Лазовић.¹⁷ За остале срезове нема података, мада је на територији Дринске бановине био 21 изборни срез из тзв. преткумановске Србије, па можемо претпоставити да су слични одбори или комитети били формирани и у другим срезовима и општинама, а не само у шест наведених. У низу срезова комитети у то време, а ни касније, нису били формирани, мада је вођена акција за њихово организовање. Срески начелници су ту чињеницу објашњавали углавном непостојањем комуниста и комунистичке пропаганде у њиховим срезовима, верношћу углавном сеосног становништва владиној политици, услед чега нема потребе да се формирају посебни антикомунистички одбори. Тако је у драгачевском срезу, у споразуму с управником школе Милком Танасијевићем и свештеником Душаном Поповићем, поведена акција „да се преко дискретних и поверљивих лица контролише и сузбија комунистички рад, — уколико би се исти почео развијати у овом крају“, писао је у свом извештају бановинској управи срески начелник 31. јануара 1937. године. Неформирање комитета објашњавао је тиме што на територији среза „није примећено никакво комунистичко делање, нити се у томе правцу врше какве припреме“. На основу тога он је закључио да, према приликама у срезу, „нема потребе“ да се у комитет „увлаче људи“.¹⁸ Начелник колубарског среза у свом извештају истиче да је „питању комунизма посветио пуну пажњу“ и да је утврдио да у њему повереном срезу, специјално по селима,

„комунизма уопште нема“, да комунизам међу сељацима „уопште не може ма у каквом виду да добије присталице“, нити у вароши Мионици комунисти имају присталица. Навео је да у Мионици, која има око петсто становника, већину чине ситни трговци и занатлије и да нема индустријских радника. Полазећи од свега наведеног, срески начелник је одлучио да не оснива антикомунистички комитет, имајући у виду и то да би „оснивање и акција овог комитета поред своје позитивности на једној страни у погледу учвршћивања идеја противу комунизма исто тако давала и негативне резултате, јер би се и нехотице стварало интересовање код људи сиромашнијег стања, а не би било невероватно да ово интересовање неог одведе и у табор комуниста, не толико због саме идеологије, колико због услова под којима сиромашнији свет живи“.¹⁹ И у рачанском срезу власти су сматрале да „не постоји потреба“ за организовањем комитета, чак ни вођење ма какве противкомунистичке акције, „јер би се тиме постигли само негативни резултати“, пошто у срезу комунизам „не постоји“. Срески начелник у том срезу припремио је људе који би ушли у срески комитет и предузели иницијативу за оснивање месних комитета по свим селима, али није јављао банској управи да ли су комитети и били формиран, нити је навео лица предвиђена за чланове среског комитета. У његовом извештају заслужује пажњу оцена да је „учитељство најнезгоднији елемент“ коме би могао поверити рад на вођењу антикомунистичке пропаганде.²⁰

У пошешком срезу ситуација такође није погодовала фомирању антикомунистичких одбора. Узроци томе опширно се излажу у извештају среског начелника банској управи у Сарајеву, 8. фебруара 1937. године. У првом делу извештаја пише да је организовање таквог комитета и антикомунистичког покрета на територији среза „незгодно“ и не би требало радити на том плану, јер би, с обзиром на опште и политичке прилике у срезу и месту, дало „негативне резултате“. Те прилике, по мишљењу среског начелника, налазе се „у рукама политички и национално исправних људи“, радништво је „готово стопроцентно са села“ и „национално и политички потпуно исправно“. Што се тиче људи који би могли бити, пре свега, интелектуалци, „односно чиновништво“, а у мањем проценту грађани приватних професија, који су „већином политички опредељени“ и „у свему одани данашњем политичком стању и режиму“. Истовремено је писао да пошто у срезу постоје и опозиционо настројени према режиму и политичком стању, а има и „левичарски расположених“, приметна је лична нетрпељивост између њих, те да би антикомунистички покрет могао дати „негативни резултат“ пре свега, због искључења „дискреције“, што би довело до „померања код грађана“. Обавештавао је банску управу и о томе да у месту има пет до шест лица комунистичког убеђења, да њих и њима наклоњене органи власти „будно“ прате и држе их у „строгој евиденцији“. На основу тога он је закључио да је „незгодно“ оснивати антикомунистички покрет и на тај начин „отпочињати борбу и рад противу нечега, чега у ствари нема“, јер би се тако „овим индиректним путем тај покрет индиректно и оживљавао“ и комунистима би се давала могућност да раде. Према мишљењу среског начелника, „услед индискреције грађана“, као и чиновника и службенина, све би се „изопачило, те би. . . наклоњени комунизму на свој рад већу пажњу обратили и други систем свога рада предузели, па чак није искључена могућност, да би овај рад и паралисали“. Зато је молио банску управу да дозво-

ли да се не формира у срезу антикомунистички комитет, јер би то имало негативне последице и штетан утицај. Уместо комитета он је предлагао деловање на „други начин“, а то је: 1) уклањање из службе, или бар премештај свих оних чиновника и службеника, који су леви-чарски или опозиционо настројени, 2) одржавање предавања грађанима о комунизму, његовом штетном и разорном раду, преко националних, просветних и других друштава и организација, као што су предавања са темама: „Национализам и државно јединство“, „Југословенска идеја водила наше историјске прошлости, садашњости и будућности“, „Потребе и дух нове заједнице“, „Вера и национално осећање“, „Братска узајамна сарадња, сношљивост и љубав као неопходан и поуздан основ снажењу Југославије“, „Национализам и демократија“ и др.²¹

Као што се види, није се у свим срезевима Дринске бановине рад на организовању посебних антикомунистичких комитета развијао у складу с директивама и жељама Министарства унутрашњих послова. Разлог томе није био у непослушности подручних органа и њиховом противљењу организовању те акције, него, како су обавештавали средњи начелници, у томе што на њиховом подручју није било акција Комунистичке партије па су се бојали да ће ова директива Министарства унутрашњих послова изазвати нежељене резултате и довести до јачања комуниста или опозиционог расположења код грађанства.

Видећи да се посао не одвија према датим упутствима, ово министарство се 30. новембра 1937. године поново обратило бановинским управама с расписом који је био упућен и свим полицијским органима, командама жандармерије и Управи града Београда. У распису се признаје да се рад на покретању антикомунистичке приватне иницијативе, јединствене за подручје целе земље, „своди на организацију неколико бановинских и месних комитета, који до сада нису показали потребну активност, иницијативу и резултате свога деловања, који су од њих са оправданом надом очекивали“; да „ангажовање приватних снага нашега друштва до данас није пружало ни један доназ, који би оправдавао наде, које су у њега полагане“, тако да се „стиче дојам, да је досадашње креирање појединих комитета изведено без довољно разумевања и добре воље оне средине, у којој су створени“. Наглашено је, да комунистичка акција „није ни мало ослабила у своје интензитету и својој агресивности, већ напротив показује све опасније облике“. У распису, министарство је упућивало подручне органе на чврсту сарадњу с Југословенским антимајксистичким комитетом у Београду, који је „понудио“ своју „спремност и готовост да ступи у акциону везу и сарадњу, како са бановинским, тако и са појединим месним комитетима“, да их снабдева литературом, својим билтеном, књигама за предавања, да покреће антикомунистичке изложбе, за које је потребно обезбедити смештај и организовати њихово остварење како би успех био осигуран; да шаље своје предаваче итд. Та сарадња се препоручивала како би „читава ова акција тргнула са полазне тачке“ и активирао рад нових комитета и целој акцији у земљи обезбедио „неки систем, план, повезаност и правац“.²² Инсистирање на сарадњи с Југословенским антимајксистичким комитетом, као и на припремама за успешно одржавање антикомунистичких изложби, није било од споредног значаја за државне и полицијске органе. Током 1936. и 1937. године тај комитет је развио широку активност на организовању анти-совјетске и антикомунистичке изложбе „Про Део“ („За Бога“) широм земље. Од 1. септембра 1937. године покренуо је свој билтен, одр-

жавао предавања и организовао курс за студентску омладину у Београду, тежећи јачању антикомунистичке и антимајксистичке идеолошке кампање. Изложба „Про Део“ у Југославији приказивана је од почетка 1936. године, уз свесрдно залагање тог комитета. Друштво с истим називом имало је своје повереништво у Југославији. Само током јануара 1936. године изложба је била приказана у Загребу, Љубљани, Марибору, Вараждину, Птују, Крању, Осиејну, Сомбору, Суботици и Новом Саду.²³ У двадесет девет градова, међу којима су били Београд, Параћин, Јагодина, Ћуприја, Зајечар, Књажевац, Ниш, Алексинац, Крушевац, Врњачка Бања, Краљево, Чачак, Ужице, Крагујевац, Панчево, Ваљево, од средине 1936. године изложбу је посетило око двадесет хиљада људи.²⁴

У низу места приређивање антисовјетске изложбе изазвало је антифашистичке манифестације. Тако су у Ваљеву, за време њеног трајања 5-7. октобра 1936. године, комунисти и скојевци организовали „диверзију“ и оштетили неке експонате, а на њима су нацртали срп и чекић.²⁵

Током 1937. и 1938. године изложба је обишла све веће југословенске градове. Према извештају председника Југословенског антимајксистичког комитета, сенатора Милана Поповића, о раду тог комитета у 1937. години, изложба је обишла Војводину, Хрватску, Словенију и Манедонију (у 40 градова било је 24.281 посетилаца),²⁶ а почетком 1938. године приказана је у Бањалуци, Јајцу, Приједору, Босанском Новом, Босанској Крупи, Бихаћу, Санском Мосту, Доњем Вакуфу и другим местима у Босни (посетило ју је 7.500 људи).²⁷ Само у Сарајеву, од 20. марта до 3. априла 1938. године изложбу је посетило 6.286 људи, од којих 1.751 с уплаћеним улазницама а 4.517 бесплатно.²⁸ Из Сарајева изложба је кренула у Мостар, Сплит, Дубровник, Херцег-Нови, Котор, Цетиње, а затим даље по Црној Гори и Санџаку.²⁹

Осим ове изложбе, Југословенски антимајксистички комитет је организовао разна антикомунистичка предавања као посебне приредбе или уз изложбу, а његови представници су и у иностранству држали предавања о комунизму и борби против њега у Југославији. Тако је председник комитета М. Поповић, 7. маја 1936. године, на позив немачког антикоминтерновског центра, у Берлину одржао предавање на тему „Политично врење у Југославији и стварање јединства нације“.³⁰ Комитет је позвао у Београд шефа берлинског антикоминтерновског центра др Адолфа Ерта, који је 23. маја одржао у Инвалидском дому предавање „Комунистична светска опасност и одбрана од ње“. На предавању су били опуномоћени министар хитлеровске Немачке, фон Херен, с особљем Немачке амбасаде, дивизијски генерал Војин Максимовић, потпредседник Сената др Круљ и друге званице из југословенских друштава и организација, који су подржавали антикомунистичку кампању тог комитета. За крај маја припремала се и изложба „Про Део“.³¹ Комитет је 30. јануара 1937. године организовао у Београду предавање председника Међународне антанте за борбу против Треће интернационале, оснивача те организације Теодора Обера, о комунизму и борби против њега.³² Током 1937. године од четрдесетак различитих предавања чланови комитета су одржали десет у градовима Манедоније, а седам у Београду, Војводини, Босни и Хрватској.³³

Маја 1938. године Милан Поповић, Влад. Андрић и Ратко Живадиновић одржали су предавања у Новом Саду, Загребу и Београду. Андрић је у Новом Саду 12. маја говорио о еволуцији комунизма и

његовој докторини, Живадиновић у Загребу о неуспеху болшевичког система у совјетској Русији и његовом негативном дејству на развитан људског духа и општечовечанске културе. Поповић је 23. маја у просторијама Југословенског антимарксистичког комитета имао предавање на тему „Кома на крају крајева служи комунизам“.³⁴ Председник комитета М. Поповић, 7. јуна 1938. године, у дворани Новинарског дома у Загребу, отворио је свечану академију Друштва пријатеља националне Русије, говорећи, између осталог, о утицају болшевизма на културу; др Милица Богдановић је говорила о светском значају руске културе, а др Максимилијан Петанек о социјалној изградњи СССР-а с економског гледишта.³⁵ Ова академија је имала изразито антикомунистички карактер. У Београду 25. јуна 1938. године, Комитет је у просторијама Руског дома цара Николе II организовао предавања Николе Леончина, с уводним говором Р. Живадиновића који је предавача представио као „младог совјетског студената кинотехнике, који је недавно дошао из Совјетске Русије“.³⁶ У Београду је 5. децембра 1937. године почео да ради антимарксистички курс за студенте Београдског универзитета. На отварању курса Милан Поповић је одржао уводно излагање, а чланови комитета Р. Живадиновић и Милован Поповић, и сам Милан Поповић, одржали су предавања на тему: „Шта је историјски материјализам“, „О фашизму, хитлеризму и органском схватању Салазара“ (Живадиновић), „О ширењу комунизма у Југославији“, „О антимарксистичким покретима и организацијама“ (Милан Поповић), „Историјат и организација Коминтерне“, „О тактици рада Коминтерне“ (Милован Поповић).³⁷

Пригодна антикомунистичка предавања држана су и за време призивања изложбе „Про Део“. Тако је на отварању изложбе у Смедереву 14. септембра 1938. прота Милан Благојевић говорио о разорном и штетном дејству комунистичке пропаганде и о методама борбе против ње. На исту тему ученицима средњих школа одржао је предавање професор Светозар Спасојевић. Предавачима, као и председнику општине Драгом Марковићу и директору гимназије Александру Лазићу Југословенски антимарксистички комитет је одао посебно признање за допринос успеху изложбе у свом Билтену.³⁸

Сем изложби и предавања, Југословенски антимарксистички комитет је фебруара 1936. године покренуо у Београду посебну књижицу под називом „Народна књижица Светлост“, са задатком да на српскохрватском језику штампа различиту антикомунистичку и антисовјетску литературу и ради на њеном ширењу у земљи. Већ фебруара те године у издању те књижице изашла је прва свеска „Шта је болшевизам“, затим друга „Комунизам и породица“, а касније брошуре: „Село у болшевичкој Русији“, „Вера и црква у болшевичкој Русији“, „Спољна политика Совјета“, „Посетите Совјетску Унију и видећете“.³⁹

Подстанути том литературом, у првој половини године у низу листова заређали су антисовјетски и антикомунистички чланци и расправе у којима је критикован совјетски систем, штетни утицај совјетског искуства и Комунистичке интернационале на раднички и омладински покрет итд. У томе су предњачили листови „Истина“ из Сушана, „Натолнички тједник“, „Југословен“ из Кикинде, „Балкан“ из Београда, „Трибина“ из Сплита, „Врбаске новине“ из Бањалуке, „Наш Исток“ из Цариброда, „Југословенски народ“ из Београда и други.⁴⁰ Њима се од почетка септембра 1937. придружио „Билтен Југословенског антимарксистичког комитета“, који је излазио током 1937-1940. године. Из

броја у број то реакционарно антикомунистичко гласило доносило је чланке антимарксистичке и антикомунистичке садржине, критикујући различите стране совјетског система и поједине марксистичке ставове, нападајући народнофронтовску политику у Француској, Шпанији и Југославији, омаложавајући борбу шпанског народа против фашизма, нападајући прогресивне интелектуалце и јавне раднике због разобличавања реакционарних идеја и антиратне позиције и напредни студентски покрет на београдском и другим југословенским универзитетима.⁴¹ Главна поента свих антисовјетских написа била је критика социјалистичке изградње, приказивање Совјетског Савеза као државе у којој влада диктатура и терор, која тежи хегемонији у спољној политици и преко комунистичких партија разорно делује у другим државама. Имајући у виду да се „Билтен“ уклапао у „приватну иницијативу“, подржавану од власти, за илустрацију његове позиције навешћемо низ његових написа који су служили као један од извора за јачање антикомунистичке хистерије. У том смислу су индикативни написи о Народном фронту, улози КПЈ у њему и начину супротстављања народнофронтовској политици Комунистичке партије. „Билтен“ је у ствари, преузимао ставове из многобројних полицијских докумената недоступних јавности, али добро познатих покретачима ове ревије због њихове блиске сарадње с органима власти. Тако су у чланку „Нова комунистичка тактика“ (бр. 6 од 25. новембра 1937.) понављају ставови из тих докумената о продирању комуниста у легална друштва после VII конгреса Коминтерне, да је КПЈ променила тактику и иде у правцу легализације, под чијом се маском наставља „деструктивни рад и сарадња“ с оним политичким групама које су својим концепцијама, циљевима и облицима борбе „најближе комунистима“. Све то изазива потребу „новог начина посматрања комунистичке опасности“. Комунисти, увлачећи се у разне легалне установе и друштва, стварајући нова удружења, „вешто распирују класну мржњу“ и изазивају незадовољство против „данашњег грађанског, социјалног и моралног поретка“. Антимарксистички комитет „води идејну борбу против комунизма, против сваке комунистичке и прокомунистичке пропаганде“. Али, за успешно сузбијање комунизма, писао је „Билтен“ „нису довољне полицијске мере“, него данашње друштво, све националне, културне и социјалне установе треба да имају стално „пред очима стварање отпора према комунистичкој пропаганди“ која се шири и у Југославији. У броју од 25. децембра исте године, у редакцијском чланку „Комунисти међу нама“, указивало се на то да „комунисти, помажући грађанску демократију, олакшавају стварање народног фронта и увлаче се у кадрове опозиционих странака, у разне националне, културне, просветне и социјалне и хумане установе“; да је КПЈ, доследна одлукама Четврте земаљске конференције и VII конгреса Комунистичке интернационале, „приступила у току ове године доследном остваривању свог програма, прилагођавајући до крајњих могућности своју илегалну разорну акцију општим приликама наше земље“, да је циљ комуниста да сарађују са свим левичарским групама у свим јавним установама, да траже савезнике у одбрани од фашизма или хегемоније великокрпне буржоазије, у борби за грађанске слободе и демократију, за заштиту парламентаризма, социјалну правду, свеопшти мир, право на самоопредељење и суверену конституанту. У бр. 1. од 10. јануара 1938. у чланку „Шта је наша задаћа“, редакција позива на борбу против комунизма. Према његовом аутору, идеологија комунизма „убачена је са стране, из иностранства, помоћу интерна-

ционалних парола које су несвесни демагози у неоодољивој тежњи за демократијом, изгубивши смисао за мерило, расплодили у нашој средини“; да прети опасност да „деструктивна пропаганда комунизма, која је и у Југославији у последње време брижљиво маскирана и протнана привлачним политичко-партијским паролама“, продре у друштво уколико оно, „већ ровито“, нема „отпорне снаге да постављеним бранама заустави ту пропаганду“; да она не може бити сузбијена силом државних власти и применом законских мера. Услед тога је задатан „Билтена“ да укаже на опасност, испита узроке и пронађе узрочнике ширења комунистичке пропаганде у Југославији; да позове грађанско друштво на контраакцију „која ће створити средину у којој ће бити онемогућено ширење комунизма“; да своја настојања усмери на то „да сви друштвени слојеви, сви национални елементи и све културне организације ступе у акцију, да би одбранили противу комунизма духовне вредности цивилизације, заштитили наше данашње национално друштво, његов поредан, традиције. . .“ У истом броју, у чланку „Над и како се стварају народни фронтови“, аутор је навео део одлуке VII конгреса Коминтерне, по реферату Георгија Димитрова, да би доказао да Комунистичка интернационала позива на стварање Народног фронта, руководећи се „свим циљевима и интересима“. У броју 2. од 25. јануара 1938. године позива се на организовање борбе против комунизма ради указивања помоћи државним органима, да та борба постане „дужност сваког истинског родољуба, сваког грађанина ове земље“, јер је комунизам „огромна сметња за снажење сваког народа“, јер је као идеологија и покрет „баш зато и саздан да онемогући то снажење, да разбије те народе и да их увуче у међусобну борбу, у братоубилаштво, ослаби их и тако створи могућност за извођење своје основне замисли — светске револуције“. У чланку тражи се широка подршка раду Југословенског антимарксистичког комитета, који води борбу с марксизмом, проучава његов научни и социјални систем ради организовања те борбе. Аутор полази од тога да комунизам „постаје социјална религија најчешће оних у чијим је душама угасила вера у добро и племенито и којима је загосподарио сатански дух освете и мржње“, да је марксистички покрет „покрет рушилачког беса социјално и морално потлачених, оних што су праведно или неправедно одгурнути на дно живота“. Зато он позива на борбу за „нову веру“, извођење људи из „подземља живота на светлост дана, на чисти зрак истинског и правог живота“, на одвлачење омладине од комунизма. У чланку „Комунисти зову на окуп“ (бр. 7. од 10. априла 1938.) даје се критика мартовског прогласа ЦК КПЈ „За мир, независност и слободу“, у коме се народи Југославије позивају на окупљање против фашистичких освајача. За рушење Стојадиновићеве владе и режима и на стварање нове владе народне слоге и, одбрану мира, захтевају савез са Чехословачком, Француском и Совјетским Савезом.⁴² Нападајући тај проглас, „Билтен“ се чуди „широкогрудости“ комуниста, који сада траже сарадњу с грађанским странкама, народним свештенством и свим родољубивим грађанима, тврдећи да је тежња КПЈ да за стварање Народног фронта и уједињење народних и демократских снага искористи „међународну тешку ситуацију“ да убрза „општу пометеност у свету“ и на широј бази оствари јединство „народног отпора“, помоћу кога би „пролетаријату било омогућено да постане утицајни фактор у нашој унутрашњој државној политици и да окупи око себе огромну већину народа ради стварања народног фронта“. Добро учивши овај циљ, аутор

чланка тврди да грађанске странке и политичке групе, било из опозиције или владиног табора, неће учествовати у акцијама на бази заједничке сарадње с КПЈ „ни у ком случају, ни под којим видом, ни у ком облику и ни за чији рачун“, јер „склапање споразума“ с КПЈ значило би „притискивање“ на грађанску свест и „спутавање“ националне мисли народа, „експлоатацију“ расположења у народним масама, покушај да „вештачки појачани народни инстинкт уопчају са својом комунистичком пропагандом и увуку се на тај начин у редове постојећих наших странака, у редове војске и народног свештанства, не да спасавају мир и слободу, већ да униште национално биће нашега народа“.

Пошто су противници КПЈ били свесни утицаја комунистичке, пре свега марксистичке, идеологије на студентску и средњошколску омладину, „Билтен“ је велику пажњу посвећивао борби против јачања тог утицаја и привлачење омладине на позиције Народног фронта, тј. КПЈ. У том циљу су индикативни чланци, посвећени раду комуниста на Београдском универзитету, разорном деловању марксистичке идеологије на омладину и потреби сузбијања марксиза и комунизма на универзитетима и школама. Чланком „Поводом посете г. Делбоса Београду“ (бр. 8. од 25. децембра 1937.) почиње серија написа о продирању комунистичких идеја у редове омладине. Већ у том чланку се тврди да је радост дечака министра иностраних послова Француске „била помућена“ и „искоришћена“ за обележавање „пријатељства према једној одређеној идеологији“, тј. према Народном фронту, а манифестације приликом свечаности на Београдском универзитету показале су „расположење студентске омладине према народнофронтовској оријентацији“. У чланку „Мир на београдском Универзитету“ (бр. 1. од 10. јануара 1938.) резигнирано се признаје да су „студентни марксисти окупили под својим вођством све левичарски настројене студенте, све присталице социјализма, борбе против фашизма и рата, симпатизере свих странака тзв. Удружене опозиције“, па се у њиховим рукама налази „деведесет процената студентског живота“, а рад националних студената у Удружењу југословенских студената, Удружењу „Свети Сава“ и другим „врло тешко успева“. У чланку „Откуда комунизам код београдских студената“ (бр. 3. од 10. фебруара 1938.) покушавају се дефинисати узроци тога како и зашто је „марксистички вал“ преплавио Универзитет у Београду. Они се виде у тешким материјалним, здравственим и школским приликама, које су комунистички агитатори искористили, а томе су погодивале и „несрећене националне прилике, недораслост политичких партија да реше тешке социјалне проблеме и хаос који влада у нашој културној средини“. Комунистички агитатори се окривљују да су „странци, пореклом јеврејским, или странци уопште“ који су продужили међу „нашим људима“ разорни рад као носиоци марксистичке оријентације. Од ових констатација се прелази на пружање савета шта треба урадити да се универзитет „спаси“ од те напасти. Према аутору чланка, спас је у формирању „једне националне и способне групе људи који се поставити заједнички циљ и јединствен национални идеал за све студенте“.

Све ово јасно сведочи о циљевима и формама антикомунистичке пропаганде, коју је преко свог „Билтена“ развијао Југословенски антимарксистички комитет, узимајући за образац фашистичке методе борбе против идејног утицаја комунистичке идеологије и праксе, о спреси тог комитета с органима власти, пре свега с полицијом, о неометаном деловању фашистичких идеолога у јавном животу земље.

Није зато случајно да су Министарство унутрашњих послова и Централни пресбиро Министарског савета у својим документима упућивали на чврсту сарадњу владиних органа с тим комитетом. Упркос тих настојања и датих упутстава, организовања антикомунистичких изложби, предавања и курсева, појачања антисовјетске и антикомунистичке пропаганде у реакционарној штампи, рад на организовању широке „приватне иницијативе“ за борбу против комунизма и његовог идејног утицаја у првој половини 1938. године практично је замро, јер није дао позитивног резултата. О томе постоје сведочанства у владиној документацији. Тако је Начелство ваљевског среза обавестило 17. фебруара 1938. године управу Дринске бановине да градски комитет за сузбијање комунизма у Ваљеву (у његовом саставу су били: учитељ основне школе Живорад Димитријевић, учитељ вештина у реалној гимназији Милан Челић, свештеник Јован Симовић, трговац Милан М Матић и председник Занатлијског удружења опанчара Теодосије Филиповић) „после свог образовања није предузео никакав рад у смислу намењене му сврхе, нити је у вези са бановинским одбором као својом централом“, а ни срески начелник није „упућен“ у постојање бановинског комитета. Саопштено је да месни комитет „не располаже никаквим средствима“ за развијање иницијативе у борби против комунизма, нити литературом и пропагандним материјалом. Константовано је да акција Југословенског антимакистичког комитета само путем пропаганде „никако не би могла бити довољна“, него је потребно да буде „добро организован рад државне власти — полицијских органа“, и „планска акција у корист економски слабог варошког живља“, који је „најјаче оружје у рукама комунистичких агитатора“. Начелство је сматрало да би пропаганда у борби против комунизма путем брошура и предавања „могла само употпунити“ акцију државних власти, „а никако бити главно оружје“.⁴³

Начелство посавског среза у извештају управи Дринске бановине саопштило је 15. фебруара 1938. године да комитет у Владимирцима формиран фебруара 1937. године, „није уопште ништа радио“, пошто су његови чланови, услед непостојања комуниста и прилика подесних за ширење комунистичких идеја, схватили своју дужност „као једну формалност“. Среско начелство је, са своје стране, предузело мере да се реорганизује постојећи комитет у Владимирцима, ангажујући за рад у њему младог архијерејског намесника и обећававши банској управи да ће послати извештај када се заврши та реорганизација.⁴⁴

Начелник јадранског среза, који је јануара 1938. године дошао на ту дужност, није „наишао ни на какве сигурне и тачне податке о осниваним месним одборима који би имали за циљ антикомунистичку акцију у срезу јадранском“. Полазећи од политичког, социјалног и привредног стања народа у његовом срезу, сматрао је да „за сада акцију противу комунизма не треба препуштати приватној иницијативи“, јер не постоје комунисти и комунистичке акције, а да су органи начелства и жандармерије „довољни“ да прате развој и кретање политичких прилика, да је срез „политички сређен“, удаљен од главних политичких центара па би и „најмања комунистичка акција“ била одмах примећена и „у зачетку сузбијена“ од стране овог начелства.⁴⁵ У извештају банској управи начелник трнавског среза 3. јануара 1938. године донео је име на чланова среског и општинског антикомунистичког одбора, као и одбора за град Чачак, саопштавајући да комунистичка акција на територији среза „није попустила“, да је после јунске провале организације

КПЈ 1937. године и хапшења шесторице људи рад полиције отежан услед промене комунистичке тактике, јер се комунисти „увек појављују са францијама Удружене опозиције, а нигде сами“, да су „увек присутни“ на зборовима које одржавају присталице опозиције. Упркос постојања комитета и услед активности КПЈ у срезу, начелник је констатовао да месни комитет „као контраакција комунизма“ нису „до сада дали жељене резултате“, јер нити је било предавања против комунизма, нити се „неки јачи покрет ових комитета као организације није ни у једном месту осетио“. Као и начелник из Ваљева, жалио се на недостатак средстава, пропагандног материјала. Сем тога, навео је још један разлог за слаб рад комитета и пасивност на формирању среског, градског и општинских одбора у трнавском срезу, а то је заокупљеност свештеника Конкордатом 1937. године, услед чега они, свештеници, „нису никакву акцију противу комуниста ни предузимали“ чак су од комуниста тражили подршку у својој акцији против Конкордата. Констатовао је да рад комитета који би „власт помогла али само незапањено“ не би имао резултата. Предлагао је успостављање „тешње везе“ с Југословенским антикомунистичким комитетом, који би дао упутства за рад, слао литературу и пропагандни материјал и усмеравао целокупну активност среских и општинских комитета, коју ће и „начелство потпомаћи у потпуној мери“.⁴⁶

О неуспеху акције на развијању широкне, за целу земљу, „приватне иницијативе“ за борбу против идејног утицаја комунизма и марксизма сведочи и акт Министарства унутрашњих послова од 27. јула 1938. године послат свим бановинским управама. У њему се констатује да бановински и месни комитети као „органи опште антикомунистичке приватне акције“ нису показали „потребну активност, иницијативу и резултате свога деловања који су од њих с оправданом надом очекивани“.⁴⁷ Према томе, напори на том плану од почетка 1937. године завршили су се веома мршавим резултатима. Узроци томе нису били у непослушности подручних органа власти у бановинама, срезовима и општинама, њиховој саботажни директива Министарства унутрашњих послова и у непостојању активности и пропаганди чланова КПЈ, мада је у низу сеосних и забачених општина и то је био један од разлога немарног односа власти према формирању антикомунистичких комитета и њиховог става да није потребно формирање таквих комитета. Уз прихватање појединих оцена среских начелника, изнетих у извештајима током 1937. и 1938. године о непостојању опасности комунистичке акције у њиховим срезовима, главни узрок неуспеха целе те акције био је у широком антифашистичком и антиратном расположењу народних маса, у неприхватању фашистичке и антикомунистичке пропаганде међу напредним интелектуалцима радницима и омладином, у све већем сазнању да присталице фашизма и реакције, иза пропагандистичке галаме о опасности комунизма и марксизма, обилато користе фашистичке немачке и италијанске методе борбе против комунистичке идеологије ради спречавања деловања КПЈ у напорима на стварању Народног фронта и јачању борбе против реакционарног режима.

Упркос свим напорима органа власти да под видом „приватне иницијативе“ покрену у антикомунистичку акцију већину интелектуалаца и јавних радника, да воде широку и континуирану антимарксистичку кампању већина представника југословенске интелигенције није се одазвала тим намерама власти, одбила је да учествује у тој „при-

ватној иницијативи“, што је и довело до њеног неуспеха и препуштања целе акције идеолозима антикомунизма и експонентима фашистичке идеологије у различитим листовима и појединим органима танвих организација, као што су били Љотићев „Збор“, Југословенски антикомунистички комитет, клерикална штампа итд. Неуспех те акције показао је и неспособност власти да сузбије утицај комуниста и њихову идеолошку борбу против фашизма и реакције, да спречи деловање КПЈ и онемогући њену борбу.

Н А П О М Е Н Е

- ¹ Билтен Југословенског антимарксистичког комитета, бр. 14 од 25. VII 1938; Архив Југославије, Фонд Централни пресбирио Председништва владе (38); 96—229.
- ^{2a} У његовом 675 броју од 27. XI 1935. године био је објављен чланак „Делатност комуниста у Југославији“.
- ² Архив Института за историју радничког покрета Хрватске у Загребу, Група II, Пов. бр. 244. Допис Краљевске банске управе Савске бановине, Пов.-II-ДЗ-бр. 55337/1935 од 4. XI 1935. Управи полиције у Загребу, среском начелнику, предстојнику градске полиције и комесару пограничне полиције.
- ³ Архив СР Босне и Херцеговине (даље А БиХ.), Фонд Дринске бановине (даље ДБ), Управно одељење (даље УО). Пов. ДЗ бр. 1551/36. Допис Краљевске банске управе у Сарајеву Команди дринског жандармеријског пука, Управи полиције у Сарајеву, свим среским начелницима и испоставама Дринске бановине од 15. IV 1936.
- ⁴ „Мир“, Софија, 24. I 1936.
- ⁵ А БиХ, ДБ, УО, Пов. ДЗ бр. 4444/36; Пов. ДЗ бр. 2208/36.
- ⁶ Штампан у виду посебног документа „Извештај о раду у 1936. години“ Централног пресбирио Председништва Министарског савета, потписан од стране шефа Централног пресбириа др Косте Лукића, с. 25. „Извештај“ аутору љубазно дао на коришћење из своје библиотеке др Вук Винавер.
- ⁷ У свом извештају о раду Централног пресбириоа др К. Лукић је указао на те слабости: да је највећи део акције вођен од стране тог Пресбириоа, да акција антимарксистичког комитета „на жалост није била довољно ефикасна“ (стр. 34).
- ⁸ „Извештај о раду у 1936. године“, с. 30—33.
- ⁹ Архив Југославије, Фонд Министарства унутрашњих послова, 31-113-36. Допис Одељења за државну заштиту МУП, Пов. I, бр. 56.157. У допису се тражило да, министар правде др Нико Суботић одреди чланове за Саветодавни одбор.
- ¹⁰ Архив Института за историју радничког покрета Хрватске у Загребу, Група VIV, Инв. бр. 979. Допис Министарства унутрашњих послова Одељења за државну заштиту, Пов. I, бр. 1 од 1. I 1937. бану Савске бановине са ознаком „Хитно је“.
- ¹¹ А БиХ, ДБ, УО, Пов. ДЗ бр. 332. Као прилог овог расписа послан је допис управнику полиције у Сарајеву да приступи „што хигије покретању приватне иницијативе за образовање бановинског комитета“, и допис Министарству унутрашњих послова од 23. јануара 1937. о томе да је бановинска управа „расписала директиве и дала инструкције свим подручним властима“ са захтевом да формирају антикомунистичке комитете“ „на начин како је то изложено“ у централном распису Министарства унутрашњих послова.
- ¹² А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 91/37.
- ¹³ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 97.
- ¹⁴ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 201.
- ¹⁵ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 217.
- ¹⁶ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 216. Извештај среског начелника из Прељине Краљевској банској управи у Сарајеву од 17. II 1837.
- ¹⁷ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 110.
- ¹⁸ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 108.

- ¹⁹ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 114. Допис од 7. II 1937.
- ²⁰ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 74. Допис од 6. II 1937.
- ²¹ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 93/73.
- ²² А БиХ, ДБ, УО, Пов. I, бр. 60902. Допис управи Дринске бановине, примљен 6. XII 1937. У њему се захтевало да се хитно пошаље извештај о раду комитета, именима чланова, облицима рада, средствима, везама бановских комитета с месним и Централним комитетом у Београду.
- ²³ „Југословенски народ“, 29. I 1936.
- ²⁴ „Билтен Југословенског антимарксистичког комитета“, бр. 4, 25. II 1938.
- ²⁵ Шире види: Милан Трипковић, Неуспех антикомунистичке изложбе у Ваљеву 1936. године. Годишњаг међуопштинског историјског архива, бр. 12, 1978, с. 65—72.
- ²⁶ „Билтен Југословенског антимарксистичког комитета“, бр. 4, 25. II 1938.
- ²⁷ Исто, бр. 8, 25. IV 1938.
- ²⁸ Исто.
- ²⁹ У Мостару је приређена 29. IV—2. V, у Дубровнику 6—10. V, у Херцег-Новом 12—17. V, у Котору 21—25. V, на Цетињу 29. V — 1. VI, у Подгорици 5—8. VI, у Никшићу 2—14. VI, у Пљевљима 19—21. VI, у Пријеполу 24—26. VI, у Новој Вароши 28—30. VI, у Прибоју 2—3. VII, затим током јула у Сјеници, Бијелом Пољу, Андријевици, Беранима. „Билтен Југословенског антимарксистичког комитета“, бр. 8, 25. IV, бр. 10, 25. V, бр. 13, 10. VII, бр. 14, 25. VII 1938).
- ³⁰ „Рускиј глас“, Белград, 17. V 1936; „Сегодња“, Рига, 31. V 1936.
- ³¹ „Вардар“, Скопље, 25. V 1936; „Возрождение“, Париз, 14. VI 1936.
- ³² „Билтен Југословенског антимарксистичког комитета“, бр. 30, 10. II, бр. 19, 10. X 1938.
- ³³ Исто, бр. 4, 25. II 1938.
- ³⁴ Исто, бр. 10, 25. V 1938. Током маја предавања су одржавана и у Словенији и Далмацији. Члан управе комитета П. Живадиновић 15. маја је одржао предавање „О поразу болшевизма и потреби његова сузбијања у нашој земљи“ у Соколском дому у Крању, 16. маја, у сали Делавске зборнице у Љубљани, 17. и 19. маја два предавања на Сушаку, 22. маја у Сплиту. (Исто, бр. 11, 10. VI 1938).
- ³⁵ Исто, бр. 11, 10. VI 1938.
- ³⁶ Исто, бр. 13, 10. VII 1938.
- ³⁷ Исто, бр. 3, 10. II 1938.
- ³⁸ Исто, бр. 19, 10. X 1938.
- ³⁹ „Шабачки Гласник“, 20. II 1936. Према извештају шефа Централног пресбириа Председништва Министарског савета о раду у 1936. години, те брошуре су растурене у 70.000 примерака, а у 1937. години је планирано издавање још четири брошуре, и то: „Совјетска индустрија“, „Коминтерн и иностранство“, „Болшевичко правосуђе“ и „Духовни живот у болшевичкој Русији“. (Извештај о раду у 1936. години, с. 28). Све те брошуре су биле штапане и издању књижице „Светлост“. „Билтен Југословенског антимарксистичког комитета“, бр. 6, 25. XI 1937).
- ⁴⁰ Ради илустрације ове констатације наводимо избор из антисовјетских и антикомунистичких написа у тим новинама 1936. године: „Шта су болшевици“ („Наш исток“, Цариброд, 25. II 1936), „Идијалектички материјализам“ (Студентске новине, 2. II 1936), „Кад гробари Русије умешају своје прсте“ („Балкан“, 28. III 1936), „Живот у Совјетској Унији“ (Приморске новине, Сушак, 18. III 1936), „Комунистичке заблуде у погледу подједнаког награђивања“ (Врбаске новине, Вањалук, 20. III 1936), „Комунизам у школи“ („Католички Тједник“, 5. IV 1936), „Ропство руских сељака под болшевичким режимом“ („Југословенски народ“, 9. IV 1936), „Болшевизам се не ослања на радништво“ (Крушевачки гласник, 5. IV 1936).
- ⁴¹ Међу њима наводимо само неколико: чланци о Шпанији и борби шпанског народа и међународној солидарности са републиканском Шпанијом (бр. 4, од 25. X 1937, бр. 5, од 5. XI 1937, бр. 2, од 25. I 1938); „Комунистичка завера у Француској“ (бр. 2, 25. I 1938); „Јединствени фронт Коминтерне“ (бр. 3, 10. II 1938), „Разорни дух комунизма“ (бр. 14, 25. VII 1938); „Лист Студент“ о нашој стварности (бр. 7,

10. IV 1938), „Комунизам на нашем Универзитету“, „Заблуде неких наших професора“ и „Студентски мировни одбор у Удружењу резервних официра“ (бр. 10, 25. V 1938), „Дајте нам другог ректора“, „Марксиста и аутономија Универзитета“, „Ко води београдске напредне студенте?“, „Аутентично објашњење двеју година рада на Београдском универзитету“ (бр. 11, 10. VI 1938), „Наш апел омладини“, „Младост“, месечна ревија за омладинска питања и спорт“ (бр. 12, 25. VI 1938), „Други број ревије „Младост“ (бр. 15, 10. VIII 1938), „Оснивање Академске мензе и Дома студената сиромашних“ (бр. 16, 25. VIII 1938).

⁴² Јосип Броз Тито, Сабрана дела, књ. 4, Београд 1977, с. 30—33.

⁴³ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 176.

⁴⁴ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 156/38.

⁴⁵ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 35/38. Извештај среског начелника Краљевској банској управи у Сарајеву од 19. II 1938.

⁴⁶ А БиХ, ДБ, УО, Пов. бр. 21/38.

⁴⁷ Цит. по монографији др Мирољуба Васића „Революционарни омладински покрет у Југославији 1929—1941“, Београд 1977, с. 481.

Др Надеждф Йованович. Неудачная попытка организации т. н. „частной инициативы“ в борьбе против коммунистической идеологии.

РЕЗЮМЕ

В работе рассматривается попытка органов власти, организовать в стране идеологическую кампанию против распространения коммунистических идей после VII конгресса Коммунистического Интернационала. На примере части Западной Сербии которая входила в состав Дринской бановины, показаны меры власти и полицейских органов, направленные на привлечение широких кругов интеллигенции на антикоммунистические позиции, использование профашистских организаций и реакционных кругов для усиления идеологической антикоммунистической акции. Несмотря на поддержку органов власти и его пропагандного аппарата, акция по организации так называемой „частной инициативы“ окончилась неудачей.